

Recenzja rozprawy doktorskiej Pani mgr Aleksandry Woźniak zatytułowanej: „Znikające litery – historia wymalowana na murach. Seria plakatów inspirowanych sztuką reklam w łódzkiej przestrzeni miejskiej” sporządzona w związku ze wszczęciem przez Radę Wydziału Grafiki i Malarstwa Akademii Sztuk Pięknych im. Władysława Strzebińskiego w Łodzi postępowania o nadanie stopnia doktora w dziedzinie sztuk plastycznych, w dyscyplinie artystycznej sztuki piękne.

Już na pierwszy rzut oka ujęła mnie szata graficzna przedłożonej dysertacji. Profesjonalnie zaprojektowana publikacja – nawet w przypadku nieznamości studia Polkadot i nazwiska doktorantki – komunikuje odbiorcy, że ma on do czynienia z zawodową projektantką wysokiej klasy.

Pani Aleksandra Woźniak jest absolwentką kierunku Etnografia na Uniwersytecie Łódzkim i Projektowanie Graficzne na ASP w Łodzi. Jak sama przyznaje; być może to połączenie studiowanych kierunków i „gen etnografa–kolekcjonera” doprowadziły Panią Aleksandrę do zainteresowania się pozostałościami literackimi i innych form graficznych wyłaniających się na fasadach łódzkich kamienic.

Łódź m.in. za sprawą fundacji *Urban Forms* postrzegana jest jako „europejska stolica street artu”. Jednak to nie ten obszar był przedmiotem badań związanych z przedłożoną pracą doktorską. Niniejsza rozprawa poświęcona jest bowiem w dużym stopniu typografii wernakularnej rodzinnego miasta doktorantki.

W pracy badawczej Pani magister skupiła się przede wszystkim na analizie tych pozostałości typograficznych, które świadczą o bogatej i wielokulturowej historii Łodzi.

Parafrazując słowa autorki; „wrażliwość graficzna połączona z wnikliwą obserwacją typograficznej tkanki miasta pozwoliła dostrzec i przeanalizować komunikaty wizualne, które stanowią odbicie czasów, w których powstawały”. Ramy czasowe jakimi została spięta przedmiotowa rozprawa zarysowują się z początkiem XX wieku, przez lata 20-te i 30-te, okres wojenny i lata Polski Ludowej, do czasu przemian ustrojowych jakie zaszły w Polsce pod koniec lat 80-tych ubiegłego wieku.

Praca wydaje się mieć charakter próby udokumentowania łódzkich komunikatów reklamowych minionej kultury wizualnej. Doktorantka dotarła do artystów tworzących w czasach PRL a także do współczesnych projektantów tworzących w tym obszarze sztuki. Przeanalizowała zastane i archiwalne materiały fotograficzne.

Przeprowadziła wywiady m.in. ze Sławomirem Arabskim i Ryszardem Macharowskim – czołowymi twórcami łódzkich murali i neonów ubiegłych lat.

Doktorantka dostrzega, że oprócz wspomnianych wyżej twórców, na wizualny obraz ulic z okresu PRL mieli wpływ m.in. twórcy tacy jak: Jacek Arabski, Jerzy Bystry, Adam Jaeschke, Zbigniew Łopata, Andrzej Feliks Szumigaj i Roman Szybalski.

Praca naukowo-badawcza Pani mgr. Aleksandry Woźniak sprowadziła się w głównej mierze do przeprowadzenia obserwacji zastanego materiału fotograficznego, jego analizy i wyciągnięcia wniosków jak również inspiracji do dalszych prac projektowych. Przedstawiła w szerokim świetle zajmującą ją problematykę typografii wernakularnej doświadczanej w łódzkiej przestrzeni miejskiej. Bogaty materiał badawczy do którego doktorantka zdołała dostrzec zaprezentowany został w odrębnej książce–obiekcie, w której zaprezentowanych zostało sto wybranych fotografii.

Część badawcza niniejszej rozprawy podzielona została na trzy rozdziały (Szyldy, Neony, Murale), w których podjęta tematyka przedstawiona została w ujęciu historycznym.

Pierwszy rozdział autorka poświęciła analizie zachowanych napisów o charakterze dekoracyjnym, reklamowym i informacyjnym, jakie odnalazła na murach łódzkich budynków. Rozdział drugi dotyczy łódzkich neonów z lat 60-tych i 70-tych XX wieku projektowanych przez uznanych grafików i architektów, jak również zjawiska wykorzystywania neonów w pracach współczesnych artystów. W trzecim rozdziale zawarte zostały materiały dotyczące łódzkich monumentalnych reklam ściennych.

Przegląd murali z okresu PRL prezentuje rozmaite trendy graficzne; od nawiązań do realizmu aż po op-art. Aleksandra Woźniak zauważa, że duża ilość reklam wielkoformatowych pochodzących z lat 70-tych XX wieku odwołuje się także do surrealizmu jak również pop-artu. Dostrzega także, że łódzki mural z czasem przestał spełniać funkcje reklamowe czy informacyjne i aspirował często swoją formą do rangi czystej ekspresji artystycznej. Doktorantka zgadza się ze stwierdzeniem, że „stare szyldy, neony i murale należą bardziej do kategorii artefaktów kulturowych niż dzieł sztuki.”¹

Celem pracy doktorskiej było stworzenie serii plakatów inspirowanych typografią łódzkiej przestrzeni miejskiej. W wyniku przeprowadzonych badań powstała praca stanowiąca teoretyczne tło dla twórczych inspiracji doktorantki.

W ramach pracy projektowej Pani Aleksandra Woźniak zaprojektowała siedem plakatów inspirowanych typografią komunikatów reklamowych charakterystycznych dla łódzkiego literactwa. Bodźcem do działań graficznych były stare szyldy, neony i murale, które zawierają w sobie potężny ładunek inspiracyjny.

Doktorantka wybrała plakat jako medium autorskiej wypowiedzi słusznie uznając, że forma ta jest w stanie najlepiej oddać charakter wizualnego języka ulicy.

Plakaty składające się na serię mają charakter autorski i nieużytkowy; choć z całą pewnością mogłyby one pełnić funkcję informacyjno-reklamową. Są konkretne, atrakcyjne pod względem graficznym i niezwykle wyraziste. Dominują w nich elementy zaczerpnięte z łódzkich szyldów, neonów i murali. Najbardziej inspirowane dla doktorantki były formy, kształty i kolory jakie odnajdywała w zastanym materiale zdjęciowym. Wybrała te, które wydały się jej najbardziej inspirowane i przełożyła je na własny język graficzny. Autorka operuje językiem typografii i geometrii, wykorzystuje elementy infografiki minionej kultury wizualnej. Komponuje na plakatach znaki i inne elementy graficzne, typograficzne, formy geometryczne i typogeometryczne jak również oznaczenia kierunkowe. Doktorantka komponuje najczęściej podstawowe kształty, figury, kierunki i układy w sposób przemyślany, racjonalny, konsekwentny i zdyscyplinowany.

Plakaty składające się na omawianą serię operują językiem graficznym przestrzeni miejskiej, której są dedykowane. Wykorzystują motywy pierwotnie wykonane przy użyciu szablonów, spray'u, elementów geometrycznych, liter i innych znaków wymalowanych na murach, jak również odwołują się do motywów zaczerpniętych z reklam świetlnych. Jedne prace przywołują na myśl znaki i inne formy geometryczne sprzed epoki komputerów, inne odwołują się do wielokulturowej tkanki miasta; łącząc w sobie cyrylicę, niemieckie komunikaty z czasów II Wojny Światowej, elementy pisma jidysz i typografię z czasów PRL.

Plakaty składające się na cykl tworzą swego rodzaju kod, komunikat wizualny, który – niewykluczone będą w stanie rozszyfrować wyłącznie osoby wtajemniczone.

Dla mnie – rodowitego Łodzianina – są one w pełni czytelne i klarowne. Oberują bowiem podczasowym językiem łódzkiego plakatu typograficzno-geometrycznego. Komunikatu, który nie jest oczywisty, przedstawieniowy ani szablonowy; choć Pani Aleksandra Woźniak wykorzystuje elementy pierwotnie kreowane przy użyciu szablonów. Cytując doktorantkę: „kolekcja prac buduje swego rodzaju opowieść o mieście gdzie żyły obok siebie różne nacje i kultury”.

1. Agata Szydłowska, *Od Solidarycy do Typopolo. Typografia a tożsamości zbiorowe w Polsce po 1989*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2018, s. 174.

Pierwszy plakat składający się na serię nosi tytuł „**#SDH**” (skrót od: *Spółdzielcze Domy Handlowe*); jest on inspirowany fotografiami kilku łódzkich malowideł wielkoformatowych reklamujących m.in. domy towarowe „Społem”; w tym m.in. „Central” zlokalizowany przy ul. Piotrkowskiej w Łodzi. Kompozycja tej pracy zdominowana została przez centralnie zakomponowany monumentalny geometryczny znak skonstruowany z okręgów, który przypomina literę „S”. Tło pracy organizuje rytm zmultiplikowanych typogeometrycznych elementów bazujących na okręgu, które przypominają literę „G”. Zostały one rozmieszczone w zdyscyplinowany sposób, przez co w tle pracy powstał swoisty raport. Rytm ten zaburzony został przez asymetryczną kompozycję tytułowych znaków „S”, „D” i „H”, które są w przybliżeniu dwukrotnie większe od pozostałych elementów składających się na tło pracy. Plakat został wydrukowany na papierze *Olin Smooth Regular natural White* o gramaturze 300g. z zastosowaniem dwóch kolorów *Pantone Reflex Blue* i *Pantone Red Warm*.

Drugim z serii jest plakat „**#BALATON**”, który inspirowany był jednym z łódzkich neonów. Odwołuje się zatem do estetyki reklam świetlnych. Kompozycja pracy jest abstrakcyjna, geometryczna i asymetryczna. Budują ją dynamicznie rozmieszczone elementy linearne; pozornie „rozrzucone” punkty, półokręgi, koła, okręgi, linie horyzontalne, wertykalne i diagonalne przejścia tonalne. Rytm linii horyzontalnych i wertykalnych stanowi swoisty kontrast dla asymetrycznej, dynamicznej kompozycji elementów stanowiących klucz kompozycyjny pracy. Zdyscyplinowana siatka projektu powoduje, że ciężar optyczny wszystkich elementów składających się na kompozycję został rozłożony równomiernie. Typografia zakomponowana w prawej dolnej partii projektu także inspirowana jest neonem. Czysto geometryczny krój liter został skonstruowany na bazie okręgu i elementów linearnych. Układ typograficzny równoważy działanie graficzne pozostałych elementów, które budują kompozycję pracy. Plakat wydrukowany został na papierze *Tube black* 340 g. przy użyciu koloru *Pantone Red Warm*.

Praca „**#Rękawiczki**” inspirowana jest czarno-białymi fotografiami przedwojennej Łodzi przedstawiającymi szyldy. Na kompozycję składa się mnogość słów zaczerpniętych z języka niemieckiego, rosyjskiego, polskiego i jidysz. Układ typograficzny łączy w sobie kroje jedoelementowe bezszeryfowe z dwuelementowymi; grotesk z pisanką i ksenotypem. Daje to wrażenie dużej różnorodności, która jednak nie jest przesadna. Nawiązuje ona do multikulturowego charakteru przedwojennej Łodzi. Zdaniem autorki „bogactwo i różnorodność zastosowanych krojów może dodatkowo sugerować wielość towarów w sklepie.” Ciężar optyczny rozłożony został równomiernie. Formy liter wypełnione zostały teksturą zbudowaną z geometrycznych elementów. W poszczególnych znakach liternych skadrowane zostały drobne punkty, co w efekcie przypomina raster.

Wydaje się, że w tej pracy najpełniej udało się doktorantce uchwycić „znikające litery” a dokładniej proces ich pochłaniania przez upływający czas. Plakat zrealizowany został na papierze *Tube black* o gramaturze 340 g.

Plakat pt. „**#FRYZJER_damski_męski**” inspirowany był fotografią witryny salonu fryzjerskiego. W centralnej części pracy dominuje biały wertykalnie zakomponowany prostokąt, który wraz z otaczającymi go trzema innymi, jakby ażurowymi prostokątami, przywołuje na myśl ramy luster w salonie fryzjerskim. W założeniu autorki – poprzez druk plakatu na srebrnym papierze *Chromolux* o charakterze lustrzanym – ma on odbijać przestrzeń, w której jest eksponowany. Dzięki temu zabiegowi centralnie zkomponowany niezagospodarowany prostokąt czyni ten plakat poniekąd interaktywnym, wciągając odbiorcę pracy w aktywny proces percepcji dzieła.

Tło plakatu stanowi abstrakcyjna kompozycja nieregularnych wielokątnych kształtów geometrycznych, które skonstrastowane zostały z nieco bardziej zdyscyplinowanym układem elementów na pierwszym planie.

Plakat ten jest bardzo dynamiczny. W pracy wykorzystana została pełna gama kolorów stosowanych przez doktorantkę w omawianej serii plakatów. Zastosowany został w tym przypadku druk trykolorowy na papierze *Chromolux magic chrome* o gramaturze 250 g.

Szkoda, że autorka nie dołączyła dokumentacji fotograficznej prac zrealizowanych w technice sitodruku. W przypadku plakatu „**FRYZJER_damski_męski**” nieco brakuje bowiem dokumentacji realizacji tej pracy na papierze *Chromolux* lub przynajmniej wizualizacji założenia doktorantki związanego z wykorzystaniem podłoża o charakterze lustrzanym. Niemniej jednak z łatwością możemy wyobrazić sobie zakładany efekt docelowy.

Plakat pt. „**#KINO**”, podobnie jak „**#BALATON**”, inspirowany był estetyką reklam świetlnych. Praca przedstawia formę przypominającą neon reklamujący nieistniejące już kino Polonia zlokalizowane dawniej przy ul. Piotrkowskiej. W centralnej części kompozycji dominuje układ typograficzny inspirowany neonem a w jej przeciwległych partiach znalazły sobie miejsce dwa odmienne kształty – znak graficzny oka i skontrastowany element skonstruowany ze zmultiplikowanego równoległoboku. Napięcie kierunkowe kompozycji pracy jest pionowe. Nieregularna ekspresyjna linia łącząca wszystkie elementy plakatu może przywoływać na myśl sposób prowadzenia gestu ręki przez Władysława Strzemińskiego w cyklu obrazów solarystycznych ze schyłku lat 40-tych XX wieku. Plakat ten w swoim wyrazie nawiązuje także do twórczości Patrona łódzkiej ASP poprzez wrażenie „powidoku światła neonów”. Autorka zauważa, że znaki liternicze zastosowane w tym projekcie nawiązują bardziej do swoich archetypów niż do konkretnego kroju pisma. Praca ta – zdaniem doktorantki - jest najbardziej oszczędna w ilości zastosowanych środków wyrazu. Kolorystyka plakatu zredukowana została do druku jednobarwnego z zastosowaniem koloru *Pantone Reflex Blue* na papierze *Tube black* o gramaturze 340 g.

Kolejny plakat „**#LSR**” (skrót od niemieckiego słowa *Luftschutzraum* oznaczającego schronienie) przedstawia dynamiczny układ oznaczeń kierunkowych, które kierowały do schronów przeciwlotniczych. Znaki te malowane były na murach w czasie II wojny Światowej przez Niemców. Mnogość strzałek o rozmaitych kierunkach i proporcjach, które zakomponowane zostały na zdyscyplinowanej siatce przywołuje na myśl sztukę rozwiązywania problemów przestrzennych – ‘wayfinding’. Kompozycja jest dynamiczna a kolorystyka pracy zredukowana została do czerni i bieli. Typografia plakatu nawiązuje do charakteru liter wymalowanych przy użyciu spray’u lub markera. Praca wydrukowana została na papierze *Tube black* o gramaturze 340 g przy użyciu koloru *Pantone White*.

Plakat „**#PAR**” (skrót od: *Państwowa Agencja Reklamowa*) to abstrakcyjna geometryczna kompozycja przedstawiająca układ linii horyzontalnych, diagonalnych i wertykalnych. Kompozycja pracy jest dynamiczna i przypomina geometryczny „labirynt”. W jego centralnej części znalazła sobie miejsce niezagospodarowana przestrzeń wynikająca ze światła wewnętrznego formy przycinającej literę „P”, która zabudowana została przez okalające ją linie. Typografia w tym plakacie przypomina charakterystyczne ligatury kroju Avantgarde zaprojektowane przez Herba Lubalina i Toma Carnesa w 1970 roku.

Praca może przywoływać na myśl m.in. geometryczne formy znaków i niektórych plakatów autorstwa Profesora Jerzego Trelińskiego jeszcze sprzed epoki komputerów. Plakat wydrukowany został na papierze *Olin Smooth Regular White* 300g. przy użyciu kolorów *Pantone Red Warm* i *Pantone Reflex Blue*.

Wszystkie plakaty składające się na omawiany cykl posiadają wspólną stopkę, która zakomponowana została w lewej dolnej części kompozycji każdej z prac, co dodatkowo przyczynia się do ich spójności.

Punktem wyjścia dla omawianej serii plakatów było liternictwo łódzkiej ulicy. Źródłem inspiracji do powstania pracy „*Balaton*” i „*Kino*” była typografia łódzkich reklam świetlnych. Plakat „*Fryzjer_damski_męski*” nawiązuje do aranżacji witryny salonu fryzjerskiego. Praca zatytułowana „*LSR*” ma charakter ‘wayfinding’owy i kojarzy się z projektowaniem informacji wizualnej a plakat „*Rękawiczki*” eksploruje nonszalanckie błędy i nieco nieudolny charakter typografii wernakularnej minionych lat. Najbliższe w formie dzisiejszego łódzkiego plakatu typograficzno-geometrycznego są w moim odczuciu prace „*SDH*” i „*PAR*”; zaś praca pt. „*Rękawiczki*” wydaje się być najbliższa w swojej formie plastycznej *łódzkiej szkole plakatu* – w jej powszechnym rozumieniu.

Plakaty zaprojektowane zostały w formacie 100x70 cm w orientacji wertykalnej i zrealizowane zostały w technice sitodruku. Kolorystyka opracowania jest niezwykle wyszukana; zredukowana została do czerni, bieli i dwóch kolorów Pantone (*Pantone Reflex Blue* i *Pantone Warm Red*), co wprowadza do omawianej serii plakatów wysoki kontrast. Autorka starała się pośrednio nawiązać do prób uporządkowania przestrzeni miejskiej, które starali się wprowadzić projektanci w latach 70-tych ubiegłego wieku. Dodatkowo Doktorantka dobrała podłoże tak aby papier jak najlepiej oddawał charakter poszczególnych projektów.

Pani Aleksandra Woźniak ukazała wielowymiarowość wymalowanej na murach łódzkiej historii – od śladów żydowskich liter świadczących o koszerności danego miejsca, poprzez oznaczenia kierujące do schronów przeciwlotniczych z czasów II Wojny Światowej aż po rysunki dla analfabetów towarzyszące szyldom reklamowym. Być może temat rozprawy doktorskiej Pani Aleksandry wynika z nostalgii za minioną kulturą wizualną jak również może mieć związek m.in. z chęcią utrwalenia elementów graficznych, które stopniowo znikają z ulic naszego miasta. Potrzeba zaprojektowania serii plakatów inspirowanych elementami ikonosfery miejskiej minionych czasów zasługuje na uznanie. Doktorantka z szacunkiem potraktowała materiał wyjściowy i nadała mu nową jakość. Będąc kontynuatką łódzkich tradycji literarnych stworzyła serię plakatów, które mają nobilitujący wpływ na rozwiązania typograficzne, które nie zawsze tworzone były przez wybitnych artystów ale często przez rzemieślników.

Niniejszą rozprawę dokorską cechuje potężna wartość naukowo-badawcza o charakterze retrospektywnym a jej część praktyczna stanowi niezwykle oryginalną koncepcję plakatu miejskiego. Wpisuje się w tzw. *łódzką szkołę projektowania graficznego* – z jej ponadczasowymi priorytetami – pozostając przy tym w pełni nowatorska i świeża. Bez wątplenia pozostałości napisów i reklam wymalowanych w przestrzeni miejskiej świadczą o bogatej wielokulturowej historii „Ziemii Obiecanej” opowiedzianej na jej szarych murach a „znikające litery” – zgodnie z założeniami doktorantki – stanowią chwalebny zapis lokalnej, swoistej i unikatowej grafiki informacyjno-reklamowej tamtych lat.

Pani Aleksandra Woźniak – nie tylko poprzez swoją pracę dokorską – w szczerzy i wartościowy sposób upowszechnia dorobek łódzkiej grafiki projektowej minionej epoki i wprowadza ją ponownie na rynek sztuk wizualnych. W swojej praktyce zawodowej doktorantka już kilkakrotnie wcześniej odwoływała się do stylu retro lat 50-tych i 60-tych ubiegłego wieku, jak również do typografii wernakularnej inspirowanej starymi łódzkimi szyldami. Nie jest zresztą jedyna w tym obszarze twórczych poszukiwań. Podobną genezę mają bowiem projekty takie jak m.in. „*TypoPolo*”, „*Warszawskie Kroje*”, „*GOLONKA*” i kilka innych projektów studia FONT ARTE, Fajnych Chłopaków, Zuzanny Rogatty (...) czy liczne prace dyplomowe, w ramach których powstają kroje pism inspirowane starymi neonami.

Gruntownie przeprowadzony research, wnikliwe badania wizualne, właściwa diagnoza lokalnego charakteru łódzkiego liternictwa, wreszcie konsekwentne prace projektowe nad przedmiotową serią plakatów i – jak sądzę – znakomita realizacja w technice serigrafii – wszystko to daje obraz niezwykle profesjonalnego opracowania i dojrzałej postawy artystyczno-naukowej, którą prezentuje Pani Aleksandra Woźniak.

Seria plakatów inspirowanych sztuką reklam w łódzkiej przestrzeni miejskiej jest wyrazista, unikatowa, spójna i atrakcyjna pod względem graficznym. Dedykowana jest przede wszystkim dla smakoszy *łódzkiej szkoły plakatu*. Bez wątplenia świadczy to o dużej świadomości i niekwestionowanej dojrzałości projektowej doktorantki.

KONKLUZJA

Mając na uwadze wysoki poziom rozprawy teoretycznej, pracy naukowo-badawczej i przede wszystkim części projektowej pracy doktorskiej Pani mgr. Aleksandry Woźniak stwierdzam, że przygotowana przez doktorantkę dyseratacja stanowi oryginalne, nowatorskie opracowanie o charakterze odkrywczym i upowszechniającym, stanowiąc bez wątplenia istotny wkład w rozwój reprezentowanej przez nią dyscypliny artystycznej oraz spełnia wymogi stawiane przez Ustawodawcę [art. 13 ust. 1 Ustawy o stopniach naukowych i tytułach naukowych oraz o stopniach i tytułach w zakresie sztuki z dnia 14 marca 2003 r. (Dz. U. Nr 65 poz. 595 z późniejszymi zmianami)].

W związku z powyższym w pełni popieram wniosek Rady Wydziału Grafiki i Malarstwa Akademii Sztuk Pięknych im. Władysława Strzemińskiego w Łodzi o przyznanie mgr Aleksandrze Woźniak stopnia doktora sztuki w dziedzinie sztuk plastycznych, w dyscyplinie artystycznej sztuki piękne.

Dodatkowo wnioskuję do Wysockiej Rady Wydziału Grafiki i Malarstwa ASP w Łodzi o wyróżnienie rozprawy doktorskiej Pani mgr Aleksandry Woźniak pt. „Znikające litery – historia wymalowana na murach. Seria plakatów inspirowanych sztuką reklam w łódzkiej przestrzeni miejskiej”.

dr hab. Michał Kacperczyk prof. nadzw.